

Birikim Dergisi'nde İktisat İdeolojisinin Eleştirisi

Tuncay BİLECEN*

ÖZET:

Türkiye solunda hiçbir siyasi oluşumla doğrudan ilişki kurmayarak özerk bir tavır sergileyen *Birikim* dergisi, bu yönü ve uzun erimli yayın hayatıyla bir gelenek oluşturabilmiş belki de tek örnektir. 1975 Mart'ında yayın hayatına başlayan *Birikim* dergisi, 12 Eylül'den kısa bir süre önce kapatılmış, bu tarihe kadar 61 sayı yayımlanmıştır. Mayıs 1989'da tekrar yayımlanmaya başlanan dergi, aylık periyotlar halinde yayın hayatına devam etmektedir.

Birikim dergisinde “iktisat ideolojisinin eleştirisi” kavramsallaştırmasıyla, toplumsal refahı sadece üretim artışı üzerinden okuma noktalarında benzeşen kapitalizm ve reel sosyalist yorum eleştirilmiştir. Bunun yerine çoğul öznelerin gönüllü birlikteliğiyle, bugünden inşa edilmeye başlanacak özgürlükçü sosyalist tahayyülün savunusu yapılmıştır. İktisat ideolojisinin eleştirisi aynı zamanda *Birikim*'in sosyalizmi nasıl tasavvur ettiğini de ortaya koymaktadır. Sosyalizmi, üretim ve mülkiyet ilişkileri üzerinden değil üretim tarzı üzerinden açıklayan bu yorum aynı zamanda kendi içerisinde iktisadi akla yönelik ciddi eleştiriler barındırmaktadır.

Bu makalede, *Birikim*'de iktisat ideolojisi kavramsallaştırmasıyla kapitalist sisteme ve geleneksel sosyalist yoruma yöneltilen bir değerlendirmesi yapılarak, bu eleştiriler üzerinden *Birikim*'in sosyalizmi nasıl tarif ettiğine yer verilecektir.

SUMMARY:

Birikim Periodical, which has portrayed an autonomous stand by not engaging with any political formation in Turkish left, could be only example that has established a tradition with its long publication life and its stand alone stand. Starting its publication in March 1975, *Birikim* Periodical, has closed down just before September 12th, has published 61 periodicals. Starting its publication back again in 1989, the periodical continues its publication with monthly periodicals.

“Critic of economic ideology” conceptualization in *Birikim* Periodical, capitalism and socialism's similar understanding of social welfare deriving from increase in production is criticised. Instead,

* Öğr. Gör. Dr. Kocaeli Üniversitesi

social liberitarian idea that is to be started to build by plural agents voluntary coupling is advocated. Critic of economic ideology also shows how Birikim conceive about socialism. This commentary which describes socialism not on production and possession relations but on production style, at the same time, has serious critics to economic thinking on its own.

In this article, a critic is made to capitalist system and traditional socialist interpretation with the economic ideology conceptualization in Birikim and Birikim's way of defining socialism will be given.

GİRİŞ:

Birikim dergisi, sosyalizmin sorunlarını tartışmayı öncelikli hedef olarak belirlemiş, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye solunun, Batı Marksizmiyle buluşmasında önemli bir vazife görmüştür. Bununla birlikte; sosyalizmin, temel ve klasik eserlerinin yeniden yorumlanması ve solun yeniden tanımlanması *Birikim*'in gündemini sürekli meşgul eden konu başlıkları arasındadır. Bu bağlamda dergi çevresi geleneksel yoruma yönelttiği eleştirilerle özgün bir sosyalist tahayyülün inşasına yönelmiştir.

Ortodoks Marksizm'in birçok teorik argümanı *Birikim* dergisinde eleştiri konusu yapılmıştır. Bunların başında da "iktisat ideolojisi" kavramsallaştırmasıyla, toplumsal dönüşümü sadece "üretim ilişkileri"nde meydana gelen dönüşümle açıklayan "determinist" yoruma yöneltilen eleştiriler gelmektedir. Buna göre, geleneksel sosyalist düşünce toplumsal dönüşümü salt iktisadi ilişkiler üzerinden açıkladığı gibi sosyalizmi de üretim ilişkileri üzerinden tarif etmektedir. İktisadi, faydasını maksimize etmeye çalışan birey üzerinden açıklayan, üretim artışını temel referans kabul eden, "piyasa odaklı" liberal düşünceye yöneltilen eleştiriler ise iktisat ideolojisi eleştirisinin diğer tarafını oluşturmaktadır.

İKTİSAT İDEOLOJİSİNİN SOL VE SAĞ VARYANLARI

Birikim dergisinde iktisat ideolojinin eleştirisi, daha çok Ahmet İnsel ve Ömer Laçiner'in yazılarında karşımıza çıkmaktadır. İnsel, (1996a: 39) *Düzen ve Kalkınma Kısıncasında Türkiye* olarak Türkçeye çevrilen doktora çalışmasının giriş yazısında antropoloji biliminde son yıllarda meydana gelen değişiklikleri de göz önünde bulundurarak "ekonomist tüm yaklaşımların günümüz iktidar alanları içinden konuştukları gerçeğinin akıldan çıkmamasını sağlama"yı amaçladığını belirtmektedir. İnsel'in *Birikim*'de yer alan birçok yazısının konusunu iktisat ideolojinin eleştirisi oluşturmuştur. İktisat ideolojisinin eleştirisi; pazar ekonomisi ve plânlı ekonominin modern toplumu iktisadi bakışla kurguladıkları söyleminden hareketle, iktisat disiplininin modernist, pozitivist yorumunun ve "düz evrimci ve ekonomist tarih görüşü"nü eleştirisidir (İnsel, 2006: 72). İnsel, (1990: 21)

Birikim'in 10. sayısında yer alan “Topluma Karşı İktisadi İnsan (I)” başlıklı yazısında, iktisat ideolojisinin eleştirisini; “toplumsal siyasal seçimlerin sadece ‘nesnel iktisadi gerçekler’ ışığında yapılabileceği inancına karşı çıkmak” şeklinde tanımlamıştır. Bu bakımdan, liberal ve Marksist düşünce, toplumu bir iktisadi değer üzerinden kabul etmeleri ve iktisadi kanunlarla toplumu açıklamaları bakımından benzeşmektedirler.¹ Marksist tarih felsefesinin, iktisadi liberalizmin sığ, tarihsiz anlayışından çok daha zengin bir içeriğe sahip olmakla birlikte; değişmeyen, tarih-ötesi bir öze dayanması bakımından liberalizme benzediğini belirten İnsel, siyasal iktisadın eleştirisine yönelik Marksist iktisat eleştirisinin başvurduğu “diyalektik materyalizm yöntemi”nin, “eleştirel siyasal iktisat” adıyla paradoksal biçimde iktisat söylemi içinde yerini aldığını ifade etmektedir² (İnsel, 1989: 19).

Laçiner, ekonomizmin sağ ve sol varyantlarının “uyulması özgürlükle çelişmeyen yasaların varolduğu” konusunda hemfikir olduklarını, her iki düşüncenin de öncelikle üretimi artırmaya odaklandığını ifade etmektedir (Laçiner, 2007a: 118). Kapitalizmde kâr/zarar mantığına dayanılarak nasıl “piyasa” her şeyin önüne koyuluyor, bu durum kendinden menkul “doğal” bir süreç olarak algılanıyorsa Laçiner’e göre, sosyalizmin geleneksel yorumunda da merkezi plânlamanın “toplum çıkarı” gerekçesiyle merkeze yerleştirilmesi, savunulan sosyalizmi ekonomi-politik dininin bir başka mezhebi haline getirmektedir (Laçiner, 1997: 11).

Derginin 9. sayısında yer alan “Sosyalizm ve Demokrasi” başlıklı imzasız yazıda; Marksist düşüncede siyasetin; özerk, kendine özgül dinamikleri olan bir toplumsal olarak değil de, üretim ilişkileri içinde kutuplaşan sınıfsal çıkar çatışmalarının pratiğe döndüğü bir alan olarak tanımlandığı belirtilmektedir. *Birikim* çevresi Marksizm’e ekonomist yorumun Marx’ın kendisinden çok Engels’in çabalarıyla girdiğini ve bu yorumların daha sonra Ortodoks Marksizm’in belkemiğini oluşturduğunu savunmuştur (Birikim, 1990: 25). İnsel’e göre; ekonomist bakışın etkisi altındaki Marx’ın emek değer kuramı, modern düşünün içinde bulunduğu ikilemi özetlemektedir. “Emek değer kanunu toplumsalı hem emekçi insandan, hem de üretici güçlerin seviyesi gibi bir insandışı kategoriden

¹ İnsel’in bu vurgusunu *Birikim*’de yer alan başka yazılarında da görmek mümkündür. Örneğin, “İktisat Bilimi Tartışmaları”, Sayı 27, Temmuz, 1991, s.37-38., “Otuz Yıllık Serüven: Dinlenmek veya Özgür Olmak”, Sayı 191, Mart, 2005, s.30-35.

² Laçiner’e göre de, (*Sosyalizmde Devrim*) “Karşıt sayıldığı kapitalizmi onayan burjuva ideolojileri ile birlikte aynı ekonomist zihniyeti paylaşan ve bu zihniyetin –kaynağını ekonomi-politik ‘bilimi’nin varsayımlarından alan- temel kavramlarını ve ‘açıklama modeli’ni esas alan söz konusu geleneksel sol/sosyalist anlayış, karşılaştığı tüm açmazlara, uğradığı ağır yenilgilere, çöküşlere, karşıtı önündeki sürekli gerilemelere, bir türlü önlenemeyen prestij kaybına, çekiciliğinin tümünden yitimine rağmen hâlâ ayakta gibi durabiliyorsa bunu ekonomist zihniyetin egemenliğine borçludur.” s.152.

tanımlayan insani bir toplumdur” (İnsel, 1990: 23) ve emek değer teorisinde, toplumun temel sorununun üretim olarak belirlenmesi pozitivist iktisadi yanlısamadan başka bir şey değildir (İnsel, 1989: 19).

Birikim dergisinde, kalkınma söyleminin eleştirisi de, iktisat ideolojisi eleştirisinde önemli bir yer tutmaktadır. İnsel'e göre, insani özgürlüklerin genişlemesini ufkuna yerleştirmiş sol tahayyül için kalkınma ne lanetlenecek ne de tapılıp ona teslim olunacak bir güçtür. Solun, iktisadi teknik merkezli değil insan merkezli düşünmesi gerekmektedir. Bu nedenle sol, tekniği kullanacağım derken insanı görmemezlikten gelemez (İnsel, 2007: 24). Kalkınma söylemi bu çerçevede özellikle İnsel'in yazılarında; demokrasiyi salt iktisadi gelişmişlikle ilişkilendiren, iktisadi kalkınmaya verdiği öncelik ile siyaseti talileştiren ya da demokrasinin kalkınma için bir lüks olduğunu savunan argümanları nedeniyle eleştirilmiştir (İnsel, 2006: 203). Demokrasinin sınırlı kaynakların kalkınma yönünde akılcı kullanımını zorlaştıran bir siyasal düzen olarak ele alınması İnsel'e göre, (1991: 20) üç sakıncayı içinde barındırmaktadır. 1) Evrimci bir mantıkla siyasal gelişmeyi iktisadi gelişme yerine geçirmek ve Avrupa tarihine özgü olan kalkınma ve demokrasiyi evrensel kategoriler olarak ele almak 2) demokrasinin araçsallaşarak, kalkınma misyonunu kendine atfetmiş siyasal iktidarın elinde tuttuğu bir yönetim tekniği olarak anlaşılması 3) serbest piyasa ekonomisi kurumlarının demokrasiyi en sadık şekilde temsil ettikleri iddiası. İnsel, bu sakıncaların karşısında Pierre Clastres, Alfred Adler ve Luc de Heutch gibi antropologların çalışmalarına atıfla, demokrasinin insanlık tarihinde kaza eseri ortaya çıkmadığını belirtmekte; devlet merkezli bir kalkınma sürecinin yerine, çeşitlilikleri ve farklılıkları yeniden üreten özgürlükçü solun, çoğul demokrasi tahayyülünü koymaktadır. Bu bağlamda, demokrasi bitmeyen bir kuruluş süreci olarak ele alınmaktadır.

BİRİKİM'DE “LIBERALİZMİ” KAVRAMI

Birikim dergisinde liberalizm; kendi tarihselliği içerisinde “siyasi” ve “ekonomik” olarak ikiye ayrılarak ele alınmakta, ekonomik liberalizm kıyasıya eleştirilirken siyasi liberalizmin, tarihsel olarak yayılmaya başladığı dönem içerisinde özgürlüklerin gelişmesine sağladığı katkının önemine vurgu yapılmaktadır. Ortodoks yorum ise, liberalizmin tarihsel gelişimini yadsımamakla birlikte, bütün bunların burjuvazinin ekonomik hegemonyasını tesis etmesinden bağımsız düşünülmeeyeceğini; liberal demokrasinin burjuvazinin müsaade ettiği ölçülerde geliştiğini ve demokrasiyi araçsal bir zeminde ele alarak, hukuki ve siyasi haklar düzlemine hapsedtiğini savunmaktadır. İlginçtir, *Birikim* dergisi, ortodoks Marksistleri ekonomist zihniyetleri ve sosyalizmi sadece bir mülkiyet sorununa indirgeyerek liberallerle aynı mantıksal çizgide buluşmaları nedeniyle eleştirmekte; ortodoks Marksistler ise *Birikim*'i, Marksizmi liberalizme tahvil etmekle eleştirmektedirler. Bir başka deyişle, her iki yorum da, diğerini liberalizmle buluştuğu noktada eleştirmektedir. Dolayısıyla, “liberalizm” küçültücü bir sıfat

olarak, farklı bir bağlamda *Birikim* yazarları tarafından da kullanılmaktadır.

Birikim çevresi, kendilerine yöneltilen “liberal” yakıştırmalarını kabul etmekte ancak esasen tarihsel olarak Marksizmin liberalizmden bağımsız ele alınamayacağı, bu bakımdan Marx'ın da bir liberal olduğu savunusuyla bu yakıştırmaya cevap vermektedir. Dergi çevresi bir taraftan liberal sıfatını sahiplenilirken diğer taraftan da neoliberalizmin iktisadi boyutunu kıyasıya eleştirmiştir. “Siyasetin ekonomiye tabi kılınması” veya “ekonominin siyasetten arındırılması” retorikleriyle yeniden inşa edilen neoliberal söylem, “iktisat ideolojisinin eleştirisi” bağlamında birçok yazıda eleştirel değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede dergi çevresinin liberal değerler ile neoliberalizmi farklı bağlamlarda ele aldığını söyleyebiliriz. Liberalizm, negatif özgürlüklerle harmanlanmış siyasal'ı öne çıkaran bir çağrışımla yüklü iken, neoliberalizm, sadece bir iktisat politikası, kapitalizmin mümkün işleyiş biçimi değil, insanı “ekonomik bir hayvan” sayan denklemin nihai varış noktası olarak değerlendirilmiştir. *Birikim*'de, iktisat eleştirisinin üzerinde odaklandığı noktalardan biri de, neoliberal yorumun toplum diye bir kategoriye kabul etmeyerek, kişileri faydasını maksimize etmeye çalışan birimler üzerinden açıklayan atomize birey kavrayışı ve bunun üzerinden yaptığı “piyasa” kutsallaştırmasıdır (Laçiner, 2003a: 5-6). Bu durum karşısında yığınlar ise, neoliberal hegemonyanın “birey”, “hür teşebbüs”, “özelleştirme”, “minimum devlet” gibi kavramları kutsallaştırmasının bir seçkinler zümresinin ve zümreye dahil olmak isteyenlerin eğilimlerini yansıttığını pasif bir nihilizme benzer bir ruh hali içinde karşılamaktadırlar (Laçiner, 1994: 5).

Siyasetin ekonomiye önceliği bahsinde *Birikim*'de ağırlıklı olarak post-Marksist diskurun kullanıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda, ekonominin belirleyiciliği ve önceliği savunusu karşısında “siyasal” öne çıkarılmaktadır. İnsel'e (2005: 35) göre, son bir buçuk yüz yıllık süre zarfında meydana gelen gelişmeler “İktisadın aklının iktisatta olmadığını, kültürel ve siyasalın son tahlilde iktisada hükmettiği”ni göstermiştir. Ekonomik determinizmi reddetmek adına siyasal alanın belirleyiciliğine yapılan vurgu radikal kuramların ortak özelliklerinden bir tanesidir. Örneğin, *Birikim*'de yer verilen tezlerden biri de, Laclau ve Mouffe'nin “*Hegemonya ve Sosyalist Strateji*” adlı kitaplarında yer alan ekonomik alanın içsel yasalara tabi olmadığı, nihai bir sınıf çekirdeğinde sabitleştirilebilecek toplumsal failerin oluşumu için bir ilkenin bulunmadığı (Laclau & Mouffe, 2008: 145) ve ekonomi karşısında siyasetin üstünlüğü görüşüdür. Laclau ve Mouffe'un savundukları radikal demokrasi tasarımı da toplumun yapılanmasında ekonominin karşısında siyasal momente ayrıcalık tanır. Post-Marksist kuramcılar, liberal demokrasinin ekonomik ve siyasi alanların ayrılığı anlayışına bağlı kalmışlar; siyasetin ekonomi üzerinde üstünlüğü tezini ileri sürmüşlerdir. *Birikim*'in liberalizm ile temasını da bu noktada aramak gerekmektedir. *Birikim*'de neoliberal yaklaşımın ekonomi ve siyaset ayırımına dayanan yorumu ve ekonomiyi siyasetten bağımsızlaştırma çabasının yerine, modern toplumları bir arada tutan en önemli unsur olarak ahlâki bir gereklilik olarak “siyasi faaliyet” konulmuştur. Neo-liberal yorumun ekonomiyi

araçsal kavrayışı, siyaseti gereksiz kılmakta, teknokratlar yönetimine kapı açmaktadır. Bu bağlamda, “demokratik siyaset” *Birikim*'de ekonomik rasyonalitenin çizdiği sınırlar içinde siyasete imkân tanıyan neoliberal yorum karşısında savunulmuştur.³

BOŞ ZAMAN TOPLUMU OLARAK SOSYALİZM

Özgürlükçü sol tasarımda, bir soyutlamadan ibaret olan liberalizmin soyut bireyin yerine “kişi kültürü”, faydacı saiklerle gerçekleştirilen iktisadi ilişkilerin yerine ise yaratıcılık getirilmektedir.⁴ Özerkliğin mayasını oluşturan yaratıcılığı yok eden mevcut üretim tarzı, çalışanların özerk varoluşlarını engellemektedir. Daha fazla gelir elde etmek ya da daha fazla tüketim olanağına kavuşmak emekçilerin bu üretim tarzının esiri oldukları sonucunu değiştirmez. İnsel, Türkiye özgürlükçü solunun toplumsal tahayyülde elde edeceği konumun iktisat ideolojisine karşı vereceği mücadeleye bağlı olduğunu vurgulamıştır:

“İktisat ideolojisine, mekânîk bir determinizme ve pozitivistliğe saplanıp kalmayan, eşitlik, özgürlük ve dayanışma idealini, radikal bir demokrasi ilkesi olarak siyasal duruşunun temelini yerleştiren, bunları etik sorumluluk ilkeleri olarak topluma sunan bir Türkiye solu, önümüzdeki dönemde toplumsal tahayyülde güçlü bir konum elde edebilir” (İnsel, 2007: 8).

“İktisat ideolojisi”ne dayalı toplumsallığın ve modernliğin mirası olan iktisadi akıldan beslenen sosyalizmin eleştirisi aynı zamanda *Birikim* çevresinin sosyalizmi nasıl tarif ettiğini de ortaya koymaktadır. Sosyalizmi “çalışma toplumu” olarak değil de, “boş zaman” toplumu olarak yorumlama eğiliminin *Birikim*'de baskın olduğu görülmektedir. Buna göre, sosyalizmin temel ereği “üretici güçlerle, üretim ilişkisi arasındaki temel çelişkiyi” gidermek değil, insana ilişkin her türlü yabancılaşmanın aşılması olmalıdır. İnsanların ömürlerini kan ter içinde emek harcayarak tüketmesinin yüce bir tarafı yoktur. Emek harcamak sadece bir

³ Örneğin, 2001 krizinde Kemal Derviş'in ekonominin başına getirilmesi *Birikim*'de bu çerçevede değerlendirilmiştir.

⁴ Ahmet İnsel, derginin 12. sayısında yer alan “Topluma Karşı İktisadi İnsan” (Nisan, 1990) yazısında sözünü ettiği demokrasi tasavvurunu iktisat ideolojisinin alternatifi olarak savunmaktadır. “Pazar ekonomisi ve bürokratik devletin ötesini düşünmek, ne pazar ekonomisini bütünüyle reddetmek, ne de tüm siyasal yetkiyi anlık komitelere bütünüyle teslim edip, bir idari sürekliliği temsil eden tüm aygıtları lağvetmek demektir. Bireyin yok olmasını değil, kişiliğini kazanmasının, yani toplumsal birey olmasının yollarını açan bir dönüşüm içinde toplumu düşünmek, demokrasiyi de demokrasi ideali olarak düşünmek demektir. Bu dönüşüm, toplumun tarifini hem kendinden, hem de ilişkide olduğu diğer insanlardan yapan, görevlerini haklarıyla dengeleyen soyut toplumsallık kerte ve prensiplerine somut aidiyet alanları içinde vücut buldurtan, kendini bir tarihin uzantısında ve bir geleceğin de yaratılış anında gören bir topluma doğru yönelmektir.” s.32.

gerekliliktir ve bu yüzden bu süre ne kadar azaltılırsa sosyalistler açısından özgürleşme imkânı o kadar artacaktır (İnsel, 1996b: 12).

Sosyalizmin hem boş zaman toplumu olarak tanımlanmasında hem de üretim tarzı değişikliğinin işçi sınıfının yapısında meydana getirdiği dönüşümün sorgulanmasında Gorz, *Birikim* çevresi açısından ilham verici bir isim olmuştur.⁵ Üretim süreçlerinde meydana gelen köklü teknolojik ve örgütsel değişikliklerle birlikte serbest zaman süresinin görülmemiş ölçüde artmasıyla, çalışma artık modern toplumda, zenginlik ve refahın kaynağı ve hayatın merkezi olma konumunu yitirmiştir. Dolayısıyla, geleneksel sosyalist politika, kapitalizmin yarattığı eşitsizlikleri, üretim süreçlerinden çok başka alanlarda yaşamakta olan kitlelerle ilişkisini yitirmiştir. Geleneksel sosyalist politikanın öznesi olan proletarya, kendi içerisinde giderek daha fazla parçalanarak homojenliğini yitirmiştir. Hegemonya yeteneğini yitiren proletarya artık merkezi bir cepheyi teşkil etmemektedir. Arğın'ın belirttiği gibi, Gorz'un modern toplumda üretim süreçlerinde meydana gelen değişimlere ilişkin yaptığı saptamalar, Laclau ve Mouffe'nin çoğul özne konumlarına dayanan post-Marksist sosyalist anlayışlarıyla örtüşmektedir (Arğın, 2003: 223-224). Yine, “Yenilikçi ve yaratıcı kapasitemiz; üretici, yani sermaye üretici emeğimizden büyüktür her zaman için” diyen Hardt ve Negri de bu bakımdan *Birikim* çevresinin etkilendiği isimler arasında yer almaktadır. (Hardt ve Negri, 2004: 162).

İnsanı ekonomik süreçlerin bir fonksiyonu olarak gören, kapitalist üretim tarzını aynen benimseyen, merkezi örgütlenmeyle fabrika disiplini öven, toplumun bir takım bilimsel yasalara göre ilerlediğini savunan geleneksel sosyalist yorum insana ve onun yaratıcı eylemine zincir vurmaktadır (Akçam, 1990: 16). Laçiner, sosyalist topluma geçişin üretici güçlerde meydana gelecek köklü bir değişiklikle mümkün olabileceğini, üretim tarzı değişmedikçe özel mülkiyetten kamu mülkiyetine geçişin bir anlam ifade etmediğini *Birikim*'deki yazılarında sürekli dile getirmektedir. Bu yeni üretim tarzında, insanların üretici değil, yaratıcı etkinlikleri ön plâna çıkmalıdır. Merkezi plânlama tarafından rasyonel kullanıldığında üretici güçlerin gelişeceğine yönelik anlayış yenilgiye uğramıştır. Sosyalist devletlerde, kapitalizmden farklı bir üretim tarzı kurulamamış, anlayış olarak da bunun dışına çıkılamamıştır. Bu anlayışla kurulacak bir sistem kapitalizmin bir varyantı olmaktan öteye gitmez. Bu bakımdan, Laçiner'e göre, geleneksel sosyalist yorumun, işçi sınıfına hem devrim sırasında hem de devrim sonrasında yüklediği misyon sorunludur (Laçiner, 2007b: 120).

Sosyalizme ulaşmada ve sosyalizm sonrasında işçi sınıfının rolü ne olacaktır? Ortodoks yaklaşım, organizmacı bir bakışla işçi sınıfını dışarıdan bilinç aşılacak

⁵ Gorz'un *Birikim*'de, “Yeni Gündem” (47), “Serbestleşen Zamanın Uygarlığı” (61), “Siyasal Ekoloji: Uzmanerkinine Karşı Öz sınırlama”, (68-69), “Hepimiz Geçici İşlerdeyiz” (104), “Otomobilin Toplumsal Ekolojisi” (248) başlıklarıyla toplam beş yazısı yayınlanmıştır.

ve yönlendirilecek bir kitle olarak görmektedir. Oysa iktidar ele geçirildikten sonra da işçi sınıfının kendisinde bir devrim yaşanmazsa, devrim sözü hiçbir şey ifade etmeyecektir. Laçiner'e göre, geleneksel yorumda "kurtuluş" devlet/parti aygıtına havale edilmiştir. İşçiler kendi kurtuluşlarının inşâcısı, icracısı değil sosyalist devleti kuracak fiziksel güç olarak görülmektedir. Bunda işçi ve emekçilere sosyalizme bağlılıkları ve "kurucu" nitelikleri konusunda yapılan yetersizlik tespitinin önemli bir payı bulunmaktadır. Öncü parti mekanizması, kendisini baş olarak görürken, işçi sınıfını gövde olarak tasavvur etmektedir. Sosyalizmden sonra ise işçi sınıfının ifa ettiği kol gücü fonksiyonunda herhangi bir değişiklik öngörülmemektedir. (Laçiner, 1995: 16; 2011: 9).

Laçiner, insana özgü ihtiyaç ve eğilimlerin iki tatmin boyutu olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar; "doğal ihtiyaçlar" ve "insani ihtiyaçlardır." Doğal ihtiyaçların belli bir tatmin düzeyi bulunmaktadır. Ancak insani ihtiyaçlar ve bunların tatmin nesnelere nitelikleri gereği sınırsızdır. Öte yandan, doğal ihtiyaçların tatmin nesnelere doğanın verdiği veya ondan sağlandığı kadar olduğu için "kıt"tır. Savaşların ana sebeplerinden biri de bu olgudur. Oysa, insani ihtiyaçların tatmin alanı ve nesnelere böyle bir kıtlık değil tam tersine sürekli artan bir bolluk vardır. Daha fazla pay kapma mücadelesi yerine de bu bolluğu yeterince paylaşamama sorunu bulunmaktadır. Laçiner'e göre, eşitlik, eşdeğerlik imkânının olmadığı dönemler "insanların doğal ihtiyaçlarını nasıl temin edebileceklerinden başka pek az şey düşünebilecekleri bir 'kıtlık' ortamında" oldukları dönemlerdir. Kapitalizme kadar insanlık tarihi bu mecrada akmıştır. Birinci Sanayi Devrimi, kıtlık çağlarının yerini üretim bolluğu krizinin almasına yol açmıştır. Fakat kapitalizmin, üretim artışını amaç haline getiren söyleminde ihtiyaçların sonsuz, kaynakların ise sınırlı olduğu sürekli vurgulanmakta; sahip olmak, tüketmek üstünlük mücadelesi haline getirilmektedir. Ancak kapitalizmin ne üretim tarzında ne de paylaşımında insani değerlere yer vardır. Bu da insanlar arasındaki ilişkilerde eşitsizliğin kaçınılmazlığına sebebiyet vermektedir. Aynı anda bolluk ve kıtlığın yaşanabilmesi kapitalizmin doğası gereğidir. Kapitalist toplumda bireysel varoluş "iş" ile anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla yaşamak için çalışmak zorunda olmak insana türsel niteliğini veren zihni etkinliklerin sadece belirli bir çevreyle sınırlı kalmasına yol açar. Oysa üretim teknolojisinde ve genetikte yaşanan gelişmeler (İkinci Sanayi Devrimi) ücretlilerin ezici çoğunluğunun yaptığı rutin işleri bir zorunluluk olmaktan çıkaracak noktaya ulaşmıştır. İnsanların tamamen zihni etkinliklerde bulunabilme koşullarına sahip olacakları bu üretim tarzı, aynı zamanda eşitlik ve eşdeğerlik potansiyelini sağlama imkânı da sağlayacaktır (Laçiner, 2007a: 213-222; 2000: 25-29). Ekonomist zihniyet, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çağının potansiyel imkânları ve dinamikleri karşısında miadını tamamen doldurmuştur. "İkinci Sanayi Devrimi"nin baş döndürücü potansiyeli karşısında sosyalistlerin hâlâ paylaşım eşitliğine odaklanan bir "eşitlik" anlayışı sergilemeleri son derece anlamsızdır. Sosyalistlerin yeni bir "ekonomi" kurmak yerine "yeni bir hayat", bir insanlık durumu tahayyül

etmeleri eşitlik-eşdeğerlik kavramlarının derinleştirilmesine dolayısıyla sosyalizmin “tanım, ufuk, hareket ve yöntemlerinin yeni baştan inşası”na bağlıdır (Laçiner, 2003b: 26; 2007a: 153).

Laçiner, işçinin yerine getirdiği kol emeğini sorgulamak varken, “değeri yaratan emektir” sloganı altında kol emeğinin kutsanmasını, Ortodoks yaklaşımın işçinin yerine getirdiği fonksiyonu dikkate almamasına bağlamaktadır. Sosyalistler, emeğe kutsiyet atfetmek; “İşçi sınıfı her zaman haklıdır”, “üreten biziz yöneten de biz olacağız” gibi sloganik önermeleri yinlemek yerine, öncelikli sırayı özgürleşme mücadelesine vermelidirler. Laçiner, Marx’a atıfla, gerçek devrimin “üretim tarzı”nda meydana gelecek bir değişiklik mümkün olacağı görüşündedir. Bu bağlamda, işçi sınıfının yerine getirdiği kol gücü fonksiyonuyla övünmek, bundan devrimci sonuçlar çıkarmak manasızdır. Bilimsel gelişmeler artık kol emeğine duyulan ihtiyacın giderek gereksizleştiğini göstermektedir. Emek yaratıcılığın simgesidir, bu sebeple sosyalist tasavvurda da yüceltilmiştir ancak bugün yaratıcılık alanı, maddi üretime, bedensel emeğe veya ücretli emeğe indirgenmeyecek biçimde genişlemiştir. “Buna rağmen insanların büyük çoğunluğu pasif, sınırlı, tekdüze iş dünyasına hapsedilmiştir.” Dolayısıyla “proletaryanın kendini ortadan kaldırması, zihinsel emeğin belirleyici olduğu bir eylemlilik halini benimsemesine” bağlıdır (Laçiner, 1989: 14-17).

SONUÇ:

Liberalizmin, siyaseti ekonomiye bağımlı kılarak, siyaseti teknik bir faaliyet alanına indirgeme, ortodoks Marksizmin bütün meseleleri üretim ilişkileriyle açıklayarak, sınıfı devrimi gerçekleştirecek kol gücü olarak görme eğilimi karşısında *Birikim*'de “üretim tarzı” değişikliğinin özgürleştirici potansiyeline vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda, özgürlükçü sosyalist tahayyül için aslanan mülkiyet ilişkilerinin değişmesi değil, üretim tarzının değişmesidir. Çünkü üretim tarzının değişmesi, insanın makine karşısındaki köleliğini ortadan kaldırarak yaratıcı potansiyelinin açığa çıkmasına imkân verecektir. Böylece, insani ihtiyaçlarının farkına varacak olan kitleler, kendilerini gerçekleştirme olanağına kavuşacaklardır.

Peki, sözü edilen özgürlükçü sosyalist tahayyüle nasıl ulaşılabacaktır? *Birikim*'de bu sorunun tam olarak karşılığını bulmak oldukça zordur. *Birikim* çevresine göre, sosyalizmi gerekli kılan, tarihsel bir zorunluluk veya proletaryanın öncü parti liderliğinde devrimci mücadeleyi kazanması değildir. Sosyalizmin kaçınılmazlığını savunmak “bilimsel bir doğru” olmaktan ziyade alternatif barbarlık olan etik bir seçimdir.

Üretim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, üretim tarzının ve emek sürecinin esnekleşmesi *Birikim*'de, “sınıf”ın artık miadını doldurduğu ve hiçbir sınıfın evrensellik iddiası taşıyamayacağı şeklinde, radikal demokrasinin argümanlarıyla açıklanmıştır. *Birikim*'in sosyalizme geçişte tanımlı bir “özne” tasarımı yoktur. Daha doğrusu özne bütün insanlıktır. İnsanlar, işçi oldukları, ezildikleri, sömürüldükleri,

yoksul oldukları için değil, özgür iradeleriyle, kendi değerlerine uygun buldukları için sosyalizmi seçeceklerdir. O halde, sorumuzu tekrar soracak olursak, bu geçiş nasıl olacaktır? *Birikim*'in bu soruya en kestirmeden verdiği yanıt; bir yaşam tarzı olarak sosyalizm savunusu bağlamında, “sosyalizmi bugünden inşa etmekle” olacaktır.

Birikim'de, sınıfın reddi ve siyasetin ve toplumsal dönüşümün geldiği aşamanın çözümlenmesinde post modernist söylemin imkanlarından yararlandığını görmekteyiz. Bu sebeple, özellikle geleneksel sol entelijansiya *Birikim*'i, post modern akımların etkisiyle kimlik siyasetine angaje olmakla eleştirmiştir. Gerçektenden de, post modern eleştirinin argümanlarını *Birikim*'de görmemiz mümkündür. Hatta sol içerisinde, bu gelişmelerin en yakından takip edildiği dergi *Birikim*'dir. Ancak bu, *Birikim*'in tamamen post-Marksist söylemle aynı düzlemde buluşarak “kimlik siyaseti”ni savunduğu anlamına da gelmemektedir. Kimlik siyasetinin, toplumsal yaşamın demokratikleştiği izlenimini vermesine karşılık, parçalı bölüklü kimlikler siyasal alanda yurttaşın işgal ettiği yeri aldıkları için bunun “agora”nın lağvedilmesinden başka anlam taşımadığı pek çok kereler *Birikim*'de ifade edilmiştir. Laçiner, (2007c) kimlik siyasetini, belli bir açılım sağlama potansiyeli taşımakla birlikte sosyalizmin ricat politikaları olarak değerlendirmiş ve radikal demokrasiyi “sosyalizmin iddialarını gerçekten taşıyacak bir proje üretilinceye kadar bizi savunabilecek proje” olarak değerlendirmiştir. Burada bir “mahçubiyet”in varlığını da duyurmak gerekmektedir. Dergide, radikal demokrasinin bu konudaki argümanları defalarca yer almasına karşılık, bu yakıştırmadan duyulan rahatsızlık da hissedilmektedir. Bu noktada, *Birikim* çevresinin, Marksizm ile radikal demokratik paradigmanın argümanları arasında kaldığını; ne onu, ne diğerini bazen de hem onu hem diğerini savunduğunu görmekteyiz.

Modernizm ve pozitivistimin sınırları içerisinde kalan kapitalist ve sosyalist yorumların, ekonomist zihniyetle kurguladıkları toplumsallık *Birikim*'de iktisat ideolojinin eleştirisi kavramsallaştırmasıyla değerlendirilmiştir. İktisat ideolojisinin eleştirisi, *Birikim*'de sosyalizmin yeniden tanımlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, çerçevesi çizilen sosyalist tahayyüle sosyalizmi bugünden inşa etme perspektifiyle, üretim ilişkilerinde (ve dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinde) bir değişiklik yaşanmadan nasıl varılacağı ve dolayısıyla söz konusu üretim tarzı değişikliğinin nasıl meydana geleceği *Birikim*'de cevabı tam anlamıyla verilemeyen sorular arasındadır...

Kaynakça:

- AKÇAM, Taner (1990), “İnsan Hakları Kavramının Evrimi ve Marksizm”, **Birikim**, Sayı 19, Kasım, 9-21.
- ARGIN, Şükrü (2003), **Nostalji ve Ütopya Arasında**, İstanbul: Birikim Yayınları, 223-224.
- BİRİKİM (1990), “Sosyalizm ve Demokrasi”, **Birikim**, Sayı 9, Ocak, s.25-26.
- HARDT, M. ve Negri, A., (2004), **Çokluk**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İNSEL, Ahmet (2007), **Solu Yeniden Tanımlamak**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- İNSEL, Ahmet (2006), **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- İNSEL, Ahmet (2005), “30 Yıllık Serüven: Dinlenmek veya Özgür Olmak”, **Birikim**, Sayı 191, Mart, 30-35.
- İNSEL, Ahmet (1996a), **Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İNSEL, Ahmet (1996b), “Hangi Özgürlük ve Dayanışma”, **Birikim**, Sayı 82, Şubat, 11-14.
- İNSEL, Ahmet, (1991) “Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma (II)”, **Birikim**, Sayı 21, Ocak, 12-23.
- İNSEL, Ahmet (1990), “Topluma Karşı İktisadi İnsan (I)”, **Birikim**, Sayı 10, Şubat, 21-31.
- İNSEL, Ahmet (1989), “Toplumsal Tasarım Olarak İktisat ve İktisadın Aşılması”, **Birikim**, Sayı 6, Ekim, 5-22.
- LAÇİNER, Ömer (2011), “Sosyalizmin Siyaseti”, **Birikim**, Sayı: 261, Ocak, 9-11
- LAÇİNER, Ömer (2007a), **Sosyalizmde Devrim**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- LAÇİNER, Ömer (2007b), **Sosyalizmin Bunalımı: Ne Yapmalıydık?**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- LAÇİNER, Ömer (2007c), “Ömer Laçiner ile Söyleşi: ‘Sosyalizmin Tarifine Çalışacağız’”, **Birgün**, 14 Eylül.
- LAÇİNER, Ömer (2003a), “ABD Emperyalizminden ABD İmparatorluğu’na”, **Birikim**, Sayı 169, Mayıs, 3-9.
- LAÇİNER, Ömer (2003b), “Ya...Ya...”, **Birikim**, Sayı 165, Ocak, 17-26.
- LAÇİNER, Ömer (2000), “Eşitlik Üzerine Düşünceler”, **Birikim**, Sayı 139, Kasım, 25-29.
- LAÇİNER, Ömer (1997), “ÖDP: Eskinin Zırhı, Yeninin Işıltısı”, **Birikim**, Sayı 103, Kasım, 8-12.
- LAÇİNER, Ömer (1995), “Eşitlik ve Özgürlüğün Sentezi Olarak Sosyalizm”, **Birikim**, Sayı 79, Kasım, 9-22.

LAÇİNER, Ömer (1994), “Neo-Liberalizm Versus Sosyalizm”, **Birikim**, Sayı 64, Ağustos, 3-10.

LAÇİNER, Ömer (1989), “İşçi Sınıfının Kendinde Devrim Bilinci”, **Birikim**, Sayı 5, Eylül, 13-19.

LACLAU E.ve Mouffe, C., (2008), **Hegemonya ve Sosyalist Strateji, Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru**, (çev. Ahmet Kardam), İstanbul: İletişim Yayınları.